

ולא בכל ההודאות כולן? (324)

אלא אמר רבא, אימא [נאמר]: "אל ההודאות". שמשון זה משמע שהקדוש ברוך הוא מבורך בכל ההודאות.

אמר רב פפא: הלכך, היות ורב יוחנן מסיים "רוב ההודאות", ורבא מסיים "אל ההודאות", נימרינהו לתרוייהו (325) [לכן נסיים את הברכה בשתי הלשונות, ונאמר כן]: אל ההודאות, ורוב ההודאות (326) (327).

כי לשון "רוב" — משתמע לשני פנים: רוב ולא הכל, או לשון ריבוי. וכיון שמזכירים

"אל ההודאות", מוכח ש"רוב ההודאות" היינו מלשון ריבוי, שהוא מהולל בריבוי הודאות, ולא מלשון רוב.

אמר רבי אבהו: גדול יום הגשמים — יותר מתחיית המתים.

דאילו תחיית המתים — רק לצדיקים (328),

ואילו הגשמים יורדים ומביאים תועלת בין לצדיקים, ובין לרשעים.

ודברי רבי אבהו — פליגא דרב יוסף [חלוקים על דברי רב יוסף].

א-י

שכתב בזה.

אמנם במסכת ברכות [שם] הגירסא הפוכה מהגירסא שלפנינו, אין גורסים "אל ההודאות ורוב ההודאות", אלא להיפך: "רוב ההודאות ואל ההודאות". וכתב הגבורת ארי, שנראה שגירסא זו עיקר, שהרי "אל ההודאות" בא לתקן שלא נטעה ונחשוב שרוב — ולא כל. לכן ראוי לומר את התיקון אחר המילים שיש בהם חשש טעות. והביא את דברי הרמב"ן שם, שהטעם שצריך לומר גם "רוב ההודאות", משום שכל טיפה וטיפה צריכה שבח והודאה, לכן צריך להזכיר בחתימה לשון ריבוי.

327. כתב רש"י, שכמו כן אנו אומרים בברכת "ישתבח": "אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות".

328. אף שגם רשעים קמים בתחית המתים, כפי שמצינו בספר דניאל [יב ב] "ורבים מישיני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם", הרי שאף רשעים קמים, מכל מקום, לפי שחיייהם של רשעים אינם חיים, וקימתם בתחית המתים היא רק לפורענותם ורעתם, לכן אין זו נחשבת תחייה. לעומת זאת, תחית הצדיקים היא

324. כתב הריטב"א, שודאי שגם רב יוחנן לא נתכוון בלשון "רוב ההודאות" לומר רוב — ולא הכל, אלא "רוב" מלשון ריבוי, כמו "כבוד עשרו ורוב בניו", "וכרוב חסדיו", "וכרוב גאונך". ומכל מקום תמהה על כך הגמרא, כי אין לתקן לשון שיש בה מקום לטעות, ושמא יטעו בני אדם ויחשבו שהוא מלשון רוב ומיעוט.

325. רוב הראשונים מפרשים, שהכוונה ללשונות "רוב ההודאות" ו"אל ההודאות". אבל בעל המאור במסכת ברכות [נט ב] כתב, שהכוונה ללשונות של רב ורבי יוחנן. דהיינו, "מודים אנחנו לך וכו'", ו"אילו פיננו מלא שירה וכו'". והרמב"ן בספר המלחמות דחה את דבריו. עיין שם.

326. הריטב"א מביא, שכתבו התוספות [אין זה בתוספות שלפנינו] שאין צריך לומר ממש את שני הלשונות, אלא כך יאמר: אל רוב ההודאות. כיון שהזכיר אל, ודאי שהמשמעות היא שהוא גדול ואל בריבוי ההודאות. וכתב שלשון הגון הוא, וכן מצינו בסידור הרמב"ם, אלא שאין לנו בזה וכיוצא בזה לזוז משיטת הגאונים, כי מנהגם תורה וכו'. ועיין ברש"י מה

שנאמר: "יערף (331) כמטר לקחי". ואין "לקח" אלא תורה. שנאמר: "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו". הרי שדימה הפסוק את ירידת הגשמים — לתורה.

רבא אמר: גדול יום הגשמים יותר מיום שניתנה בו תורה! שנאמר: "יערף כמטר לקחי".

והרי מי נתלה במי? הוי אומר: קטן נתלה בגדול. כלומר, כשמדמים דבר לדבר, אומרים שהדבר הקטן — דומה לגדול.

מודים שאינם על פי הטבע כלל, כאשר אנו רואים שפעמים לא ירד כלל, ופעמים ירד בכל יום ויום. ולכן נקראים "גבורת גשמים", כי בזה ניכר גבורת ה' יותר משאר דברים. ולכן היא שקולה כתחית המתים, כי גם תחיית המתים מודים הכל שאינו על פי טבע, שהרי על פי טבע לא יתכן שאדם הנרקב מזמן רב — יחזור להחיות.

330. היינו, כשם שהתורה טובה לנפשות, כך המטר טוב לגופות. ופירוש הפסוק שמביאה הגמרא: "כי לקח טוב נתתי לכם", היינו התורה, שראוי לקחת אותה בדמים מרובים, ואומר הקדוש ברוך הוא, אני נתתי אותה לכם במתנה, בלא דמים.

ורבא אומר שגדול יום הגשמים יותר מיום נתינת התורה, כי הגשמים מועילים בין לצדיקים ובין לרשעים. ואילו התורה מועילה רק לצדיקים, שזוכים לכך שהתורה מועילה לנפשותם. מהרש"א.

331. יערף — לשון נטיפה הוא. רש"י על הפסוק.

דאמר רב יוסף: מתוך שהיא, ירידת הגשמים, שקולה כתחיית המתים — קבעה בתחיית המתים [בברכת "מחיה המתים"].

הרי שרב יוסף משוה את ירידת הגשמים לתחיית המתים, ואינו סובר שגדולה היא יותר.

והטעם לכך, משום שאף הגשמים מביאים חיים לבני אדם, שעל ידי הגשם התבואה גדלה (329).

אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים — כיום שניתנה בו תורה (330).

לטובתם, ולכן היא נחשבת תחיה אמיתית ונצחית. יעב"ץ.

אמנם האבן עזרא שם כתב, שכונת הכתוב היא שאלה שיקיצו יהיו לחיי עולם, ואלו שלא יקיצו — יהיו לחרפות לדראון עולם.

329. כך פירש רש"י. והריטב"א [בתחילת המסכת] ביאר את הדמיון לתחית המתים, כי הזרעים נקברים מתחת האדמה, ויוצאים בכמה לבושים, כפי שמצינו בגמרא במסכת כתובות [קיא ב]: "מה חיטה שנקברה ערומה — יוצאה בכמה לבושים, צדיקים שנקברו בלבושיהן — על אחת כמה וכמה". וכפי שהגמרא שם אומרת, שזוהי ראייה לתחית המתים. עוד כתב, שכשהגשמים נעצרים והמזונות מתמעטים, בני אדם נחשבים כמתים. והקדוש ברוך הוא מחייה אותם על ידי הגשמים.

ורבינו גרשום כתב, שהדמיון הוא משום ששניהם חיים לעולם.

והגר"א [באדרת אליהו] כתב, דהיינו משום שהגשמים אינם על פי טבע כלל. כי כל הדברים שבעולם אומרים הפלוסופים שהוא על פי טבע, אף זריחת השמש ושקיעתה. אבל על הגשמים

אם כן, מכך שהפסוק אומר שהתורה תהיה לישראל כמטר, מוכח שיום הגשמים גדול יותר.

רבא רמי [הקשה]: מצד אחד כתיב "יערף כמטר לקחי", הרי שנמשלה התורה למטר. ומצד שני כתיב "תזל כטל אמרתיו", הרי שנמשלה התורה לטל!

אלא, אם תלמידך תלמיד חכם הגון הוא — נהג עמו כטל, היורד בנחת. ואם לאו — עורפהו כמטר [הרגהו]⁽³³²⁾.

תניא, היה רבי בנאה אומר: כל העוסק בתורה לשמה, בגלל ציווי הקדוש ברוך הוא, ולא כדי שיקראו לו רבי — תורתו נעשית לו סם חיים⁽³³³⁾.

332. כך כתב רש"י. והנה מלבד הקושי בהבנת עצם הענין, שיש להרוג תלמיד שאינו הגון, הקשה השפת אמת, הרי רק להלן הגמרא מביאה לימוד לכל שעריפה היא הריגה, משמע שכאן אין הכוונה להריגה. ועוד, הרי הגמרא אומרת "עורפהו כמטר", משמע שאין הכוונה להריגה!

וכתב בביאור הענין, שתלמיד הגון — זוכה לקבל את התורה בנחת, כטל. אבל תלמיד שאינו הגון, באים לו הדברים בקושי וביגיעה. וזהו "עורפהו כמטר", מלשון קושי. כמו "קשה עורף". עיין שם.

והמהרש"א כתב, שאין הכוונה להריגה, אלא: הפנה אליו עורף, ולך מאיתו. והעיון יעקב כתב, דהיינו שתפנה אליו עורף ולא פנים, כמו רבי מאיר שלמד תורה מאחר, תוכו אכל וקליפתו זרק.

אמנם הקרן אורה מבאר, שאין הכוונה על הרב, אלא על התורה. וכך הוא פירוש המימרא: אם תלמיד הגון הוא, ולומד לשמה, תתענג נפשו וגופו בלימודו, כטל הנוח לכל. ואם לאו, אלא לומד שלא לשמה — עורפהו כמטר. כמו מטר, שלפעמים יורד בזעף, ואינו נוח לבריות, כך הלומד שלא לשמה, לא תתענג נפשו וגופו בלימודו, וכחו תש והולך. עיין שם.

333. מבאר השפת אמת, דהיינו, שאף שהוא יודע שהתורה נותנת חיים לעושה, אבל הוא אינו לומד לשם כך, אלא רק לשם התורה, ואינו

מכוין לטובתו, אז התורה נעשית לו סם חיים. כפי שהגמרא דורשת מהפסוק "עץ חיים למחזיקים בה", פירוש, בגוף התורה, ולא כדי להפיק חיים ממנה. וכן דורשים מהפסוק "רפאות תהי לשרך", דהיינו, שהיא מצד עצמותה תהיה ללומד רפאות, אבל בלא שמתכוון לכך, אלא בהיסח דעת. וכן "כי מוצאי מצא חיים", היינו שהוא לומד כדי למצוא דרך השם, אז מצא חיים, כמו מציאה שהיא בהיסח הדעת.

ולעומת זאת, בלומד שלא לשמה, אלא לעשותה קרדום לחפור ולמצוא החיים הגשמיים, אז נהפכת לו לסם מות. דהיינו, שאינה שומרת אותו, ונענש ביסורים. ומכל מקום היא מועילה לו לטובה, שמביאתו לשוב מדרכיו, וללמוד לשמה. כפי שמצינו במימרא שהביאו התוספות "לעולם ילמד אדם תורה שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה — בא לשמה".

אבל אין מסתבר לומר שהתורה תהיה סם המות ממש. רק שיש רפואה וסם מן התורה בשובה ונחת, ויש סם בקשוי ובעונשין בעולם הזה, כדי להטיב מעשיו. עיין שם.

והמהרש"א מביא את דברי הרמב"ם [בשמונה פרקים], שרפואת הנפש דומה ומקבילה לרפואת הגוף. וכשם שברפואת הגוף, אם עשו את סם הרפואה באופן הראוי, יתרפא החולה. ואם טעו באופן הכנתו, הרי שלא רק שהתרופה לא תועיל אלא היא תגרום נזק לחולה. כך גם ברפואת הנפש, שהיא התורה. אם לומד לשמה, הרי היא סם חיים. ואם לאו —

מה"ו. והיינו, שהמוצא את התורה ועוסק בה — ימצא חיים, וימצא חן בעיני הקדוש ברוך הוא.

כל זה נאמר בעוסק בתורה לשמה. ולעומת זאת, כל העוסק בתורה שלא לשמה, אלא כדי שיקראוהו רבי ויכבדוהו⁽³³⁶⁾ — נעשית לו התורה סם המות⁽³³⁷⁾.

על השלימות מההשגות העיוניות. כי באמת תמיד תצטרך לחקור בה וללכת במצותיו, כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד. ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות — ולהפקדו, כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם להזין ממנו, ואף על פי שכבר נשלמה הויתם באופן מה, ובסורו מהם יפקד מהם מזונם ויפסדו. ואפשר שאמר לזאת הסבה גם כן: אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע. רצונו לומר, שלא תחשוב: כבר השגתי החכמה, ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מישרת אליה. כי בודאי אתה צריך אליה תמיד, ולזה ראוי שתירא את ה' לשמור מצותיו, ובזה תסור מרע תמיד בדעות.

336. כך פירש רש"י. אבל תוספות הוכיחו שבאופן כזה מותר, כי מתוך שלא לשמה — בא לשמה. ומה שהגמרא אומרת כאן שהלומד שלא לשמה — נעשית לו התורה סם המות, היינו כשלומד על מנת לקנטר.

337. ביאר הענף יוסף על פי דברי הגמרא במסכת קידושין [ל ב]: הקדוש ברוך הוא אמר לישראל: בני! בראתי יצר הרע, ובראתי לו תורה תבלין. אם אתם עוסקים בתורה — אין אתם נמסרים בידו. וזהו שאמר כאן, כל העוסק בתורה לשמה, תורתו נעשית לו סם חיים — שניצול על ידה מיצר הרע. אמנם מי שעוסק בה שלא לשמה, נעשית לו סם המות. וענין זה

שנאמר: "עין חיים היא למחזיקים בה"⁽³³⁴⁾. והיינו, התורה היא עין חיים — למי שמחזיקים ועוסקים בה.

ואומר [ויש ראייה לכך ממקרא נוסף]: "רפאות תהי לשרך". והיינו, שהתורה תהיה רפואה לטבורך [שרך — טבורך]⁽³³⁵⁾.

ואומר: "כי מצאי מצא חיים, ויפק רצון

להיפק. עיין שם.

והר"ש אלגאזי [בספר אהבת עולם] מבאר על פי דברי הגמרא במסכת קדושין "בראתי יצר הרע, ובראתי לו תבלין. אם אתם עוסקים בתורה, אין אתם נמסרים בידו". וזהו שאמר כאן, כל העוסק בתורה לשמה — נעשית לו סם חיים, להנצל מיצר הרע. אבל כל שאינו עוסק בה לשמה, נעשית לו סם המות. והיינו על פי דברי הגמרא במסכת סוכה "כל הגדול מחבירו — יצרו גדול ממנו". אם כן, העוסק שלא לשמה גרע משאר בני אדם. ובמקום שהתורה תיעשה לו סם חיים להציל מיצר הרע, נעשית לו סם המות, להפילו במכמורת היצר הרע. כי בעבור תורתו — מגרה בעצמו יצה"ר ביותר.

334. כתב בשיטה לבעל הצרורות: מכאן שמעתי שיש להחזיק בספר כשלומד, וכן בקריאת ספר תורה.

335. כתב הרלב"ג על הפסוק: רפאות תהי לשרך — הנה התורה היא מרפא לך מחולי המדות והדעות, בעת שהתחלת לדרוך אל השלימות, ותתחיל לקחת מזון ההשגות העיוניות. והמשל בזה אל מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו, שיקחה דרך הטבור. גם אחרי השלמך בחכמה, היא שקוי לעצמותיך, למלא אותם מוח. ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמה, לא תצטרך אל התורה, אחר שפרי התורה היא להעמיד האדם

שדה הוא?

אלא, אכן, ודאי שהאדם אינו עץ השדה, כפשוטו. רק שכתוב מדמה את האדם מבחינה מסויימת — לעץ השדה.

והיינו, משום דכתיב בענין עשיית מצור על עיר, שלא יכרתו עצי מאכל כדי לעשות להיעזר בהם בעשיית המצור. וטעם הדבר: "כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת".

ואילו לגבי עץ שאינו של מאכל, כתיב: "אתו תשחית וכרת". כלומר, אותו אתה יכול להשחית ולכרות, כדי לבנות את המצור.

שנאמר: "יערף כמטר לקחיו"⁽³³⁸⁾. ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר גבי עגלה ערופה: "וערפו שם את העגלה בנחל". ואין לקח אלא תורה, כפי שהגמרא הביאה לעיל.

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא: ליתי מר ליתני [יבוא כבודו וילמד עמי]!

אמר ליה: חלש לבאי, ולא יכילנא [חלש ליבי, ואיני יכול ללמוד כעת].

אמר לו רבי ירמיה: אם כן, לימא מר מילתא דאגדתא [יאמר כבודו דבר אגדה]⁽³³⁹⁾.

אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "כי האדם עץ השדה"⁽³⁴⁰⁾, וכי אדם — עץ

את עצה לנדוח עליו גרזן, כי ממנו תאכל ואתו לא תכרות, כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור. רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת. ופירש רש"י שם: הרי כי משמש בלשון דלמא [שמא], שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייטר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר, למה תשחיתנו?! והשפתי חכמים מוסיף ביאור: כי דרך בני אדם שצריך על עיר, שתופסין אחד מאנשי העיר, מייסרין אותו ביסורי רעב וצמא, כדי שיתיראו אותן שבעיר מפניהם. ושמא אתה סבור שגם עץ השדה כך, שאם כרתו, שאר אילנות יראים מפניך להכנס בתוך המצור כאנשי העיר? ומאחר שאינו כך, למה תשחיתנו?!

וכתב המהרש"א, שהגמרא כאן דורשת דמיון האדם לעץ השדה, כי אם הכוונה כפי שפירש רש"י, היה צריך להיות כתוב: "כי עץ השדה האדם", כלומר, וכי עץ השדה הוא כאדם?! אבל לפי לשון הפסוק: "כי האדם עץ השדה", משמע שיש דמיון בין האדם לעץ השדה.

מבואר על פי דברי חז"ל במסכת סוכה [נב א]: כל הגדול מחבירו — יצרו גדול הימנו. עוד אומרת שם הגמרא: כי הגדיל לעשות [יצר הרע, שמתגרה בישראל], אמר אביי: ובתלמידי חכמים יותר מכולם. לכן אומרת הגמרא, שמי שעוסק בתורה שלא לשמה גרע משאר בני אדם, ובמקום שהתורה נעשית לו סם חיים להנצל מיצה"ר, תיעשה לו סם מות. כי על ידי כל שלמד תורה, מתגרה בו היצר הרע יותר.

338. קצת קשה, הרי הגמרא לעיל דרשה מקרא זה לענין תלמיד שאינו הגון, וכאן הגמרא דורשת את המקרא לענין הלומד שלא לשמה! וכתב הגבורת ארי, שיתכן שאפשר ללמוד מהמקרא את שני הדברים, ולא נחלקו האמוראים בדבר, אלא אחד אמר דבר אחד שנדרש ממקרא זה, ואחד אמר את הדבר השני.

339. כי אגדה מושכת הלב. עיון יעקב.

340. כך הוא לשון הפסוק: כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה, לא תשחית

התורה.

אמר רבי המא ברבי הנינא: מאי דכתיב: "ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו"?

לומר לך: מה ברזל זה, אחד מחדד את חברו, שהרי אופן חידוד הסכין הוא על ידי שמחככים סכין אחת בסכין אחרת [ו"יחד" — לשון חידוד הוא],

אף שני תלמידי חכמים — מחדדין זה את זה בהלכה. שעל ידי שלומדים יחד, ונושאים ונותנים בדבר הלכה, מתחדדים שניהם⁽³⁴⁴⁾.

אמר רבה בר בר חנה: למה נמשלו דברי

וכשם שלגבי מצור יש חילוק בין עץ לעץ, כך גם גבי האדם, שדמתה אותו התורה לעץ השדה. יש אדם שצריך לאכול ממנו, ויש שצריך לסור ממנו⁽³⁴¹⁾.

הא כיצד?

אם תלמיד חכם הגון הוא — "ממנו תאכל ואתו לא תכרת". כלומר, למד ממנו⁽³⁴²⁾.

ואם לאו, אם אינו הגון — "אתו תשחית וכרת". כלומר, אל תלמד לפניו, אלא סור ממנו⁽³⁴³⁾.

הגמרא מביאה עוד הנהגות בענין לימוד

שאינו הגון, כגון רבי מאיר שלמד תורה מאחר, היינו דווקא כאשר הלומד הוא תלמיד חכם, שהוא מותר ללמוד ממי שאינו הגון, כי אין חשש שילמד ממעשיו. אבל מי שאינו תלמיד חכם — אינו רשאי ללמוד לפני אדם שאינו הגון. תוספות. ועיין בגבורת ארי.

344. המהרש"א מבאר שייכות אמרה זו, כי אמרנו לעיל שהעוסק בתורה שלא לשמה — תורתו נעשית לו סם המות. וזהו בלומד לקנטר, כפי שכתבו התוספות. אם כן, עלולים אנו לחשוב ששני תלמידי חכמים שמקשים וסותרים אחד דברי חברו, זהו גם כן בכלל הלומד על מנת לקנטר, ואינו לשמה, לכן אומרת הגמרא שאין הדבר כן, כי הם רק רוצים לחדד זה את זה, כמו ברזל בברזל.

והעיון יעקב כתב, שבא להשיענו, שאם אין האדם יכול למצוא רב הגון ללמוד ממנו, יתחברו שני תלמידים יחד ללמוד בחבורה אחת, שעל ידי כן מחדדין זה את זה, כאילו למדו אצל הרב. ואדרבה — יותר מרבו, כפי שהגמרא אומרת בסמוך.

והקרבן אורה מבאר, שכאשר לומדים יחד,

341. כתב השפת אמת, שמאמר זה יובן היטב לפי דברי הזוהר בפרשת בלק [דף קנ"א], עיין שם. והיינו, כי הלומד שלא לשמה, נאמר בו "לא עץ מאכל הוא", ואז אין התורה מצלת אותו כשניתן רשות למשחית ח"ו. אבל על עץ מאכל כתיב "אותו לא תכרות". והיינו תורה המביאה לידי מעשה, ועושה פירות.

342. כך ביאר רש"י. והקרבן אורה מבאר, שכשם שעץ מאכל, אם נהנים ממנו בעליו, הרי הם מקפידים תמיד להשקותו ולטפחו כדי שיוסיף לעשות פרי. כך תלמיד חכם, אם נהנים מפרי תורתו ומעשיו הטובים, מוסיפים לו מלמעלה חכמה בינה והשכל, כדי שירבו פירותיו. וזהו "ואותו לא תכרת", שאדרבה — מוסיפים לו. אבל אם אינו כך, ואין לשום בריה הנאה ממנו, אזי — "אותו תשחית וכרת". כי כיון שאין צורך בו, יחרב מעיינו ויבש מקורו, ונכרת ואבד מן העולם. וכתב כאן ענין זה, להודיע שעיקר הצלחת התורה היא כאשר ישפיע לזולתו, ואיש את רעהו יעזורו.

343. ומה שמצאנו בגמרא שלמדים מחכם אף

תורה כאש⁽³⁴⁵⁾, כפי שנאמר: "הלא כה דברי
כאש נאם ה'?"

והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא: מאי
דכתיב: "חרב אל הבדים ונאלו"⁽³⁴⁷⁾

לומר לך: מה אש [כשם שאש] אינו דולק
בעץ יחיד, אלא רק בשנים ושלשה יחד —

תבוא חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים
[היינו, על תלמידי חכמים עצמם⁽³⁴⁸⁾],
שעוסקין בד בבד, כל אחד לחוד⁽³⁴⁹⁾,
בתורה⁽³⁵⁰⁾ ⁽³⁵¹⁾.

אף דברי תורה, אין מתקיימין בלימוד של
אדם יחידי⁽³⁴⁶⁾, אלא רק על ידי לימוד עם
חבר, שיחדדנו.

ולא עוד, לא רק שאין מחכימים על ידי
לימוד ביחידי אלא שאף מטפשיין [נעשים

349. כפי שכתבו המפרשים על הפסוק שנאמר
גבי עשיית הקטורת [שמות ל ד]: "בד בבד
יהיה". דהיינו, שירקח כל סממן לחוד, ואחר כך
יערבבם. עיין אבן עזרא שם. ועיין עוד ברש"י
על מסכת עבודה זרה [לג א, ד"ה קשורין].
ובדרשות מהר"ח אור זרוע [סימן כט] כתב,
שכשיושבין יחד ולומדים, ה' שומע וכותב את
דבריהם. שנאמר "ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר
זכרון לפניו".

ועיין בספר ארצות החיים להר" חיים
פלאג'י, שכתב, כי מה שמצינו בגמרא ש"חד
מינייהו כתרי מינן", והיינו, שאחד מבני ארץ
ישראל הרי הוא כשנים מבני בבל, היינו לענין
זה, שעל בני ארץ ישראל לא נאמר מקרא זה
"חרב על הבדים ונאלו". ועיין בשו"ת מנחת
שלמה תנינא [סימן ק] שתמה על דבריו.

350. כתב היעב"ץ, שזהו דווקא כאשר יש לו
לאדם רבי או חברים ותלמידים הגונים, כי אם
לא כן, מה יכול הוא לעשות, והרי המשנה
אומרת במסכת אבות "מנין שאפילו אחד שיושב
ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר וכו'",
אלא הכל לפי מה שהוא אדם ולפי בני אדם
המצויין לו. שאם אינם מהוגנים — אסור ללמוד
עמהם.

351. כתב בתשובת מהר"ם מינץ [סימן ס"ה],
שבזמנינו שיש הרבה ספרים ופירושים על

אזי חרבם מתחדדת, כפי שנאמר "ברזל בברזל",
ואש התורה מתגבר, ועל ידי זה חרב השונא
מתפוצץ, כפי שנאמר "הלא כה דברי כאש
וכברזל יפוצץ סלע". אבל כשעוסקים בד בבד,
אזי החרב שלו מעלה חלודה, שהרי אין כח
ביחידי לחדד, והאש מתעמעמת, וחרב השונא
מתחזק, ותגבר עליו מלחמת היצר. ומפני כובד
המלחמה אין דעתו צלולה, ויבוא לידי טפשות,
וסופו בא לידי חטא ח"ו.

345. אין להקשות, הרי הגמרא לעיל [ד א]
דימתה צורבא מרבנן לאש ממקרא זה, כי הכל
ענין אחד. שהיות והתורה נמשלה לאש, ממילא
היא מחממת את גוף לומדיה. גבורת ארי.

346. הבן יהוידע כתב רמז נאה לכך. התורה
מתחילה באות ב"ת, ומסיימת באות למ"ד.
והיינו, הלמ"ד — לימוד הוא. ונרמז בכך שראוי
שהלימוד יהיה בב"ת, בשניים.

347. פשט הכתוב הוא: "חרב על הבדים
ונאלו", "בדים" מלשון בדיה, אלו הקוסמים
שבודים דברים מליבם. "ונאלו" — יסכלו
[לשון סכלות] בעצתם, ולא ידעו במה ינצלו.
עיין ירמיהו נ' לו, ובמפרשים שם.

348. הגמרא נוקטת לשון "שונאיהן של תלמידי
חכמים", שהיא לשון נקיה כלפיהם. כי אין
הגמרא רוצה לומר בפירוש דבר רע על החכמים.

טפשים⁽³⁵²⁾] על ידי כך. שנאמר: "ונאלו" וזהו לשון טיפשות. שתרגום המקרא "אשר נואלנו" — הוא "דאיטפשא".

ולא עור אלא שהלומדים ביחידי חוטאין.

ומנין לנו דבר זה?

דכתיב הכא, במקרא שלנו: "ונאלו", וכתיב התב, בספר במדבר: "אשר נואלנו ואשר חטאנו". ומזה שנאמר "נואלנו" בסמוך למילה "חטאנו", למדנו שהלומדים ביחידי — חוטאים.

ואיבעית אימא — מהכא [ואם תרצה, אפשר לומר שלמדים דבר זה מהמקרא דלהלן]: "נואלו שרי צען וגו' התעו את מצריים". תועה היינו חוטא⁽³⁵³⁾. ומזה שהסמיך הכתוב את המילה "התעו" ל"נואלו", למדנו שהלומדים ביחידי — חוטאים.

אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעין, שנאמר: "עין חיים היא למחזיקים

בה"?

לומר לך: מה כשחפצים להצית אש בעין, מציתים את האש קודם בעצים קטנים ודקים, שהאש נתפסת בהם בקלות יותר מאשר בעצים גדולים ועבים, ואז הקטן מדליק את הגדול,

אף תלמידי חכמים כך. שהקטנים מחדדים את הגדולים. כי הקטנים שואלים שאלות הרבה, ועל ידי כך מחדדים את הגדולים⁽³⁵⁴⁾.

והיינו דאמר [וזהו שאמר] רבי חנינא:

הרבה תורה למדתי מרבותי,

ומחבירי למדתי יותר ממה שלמדתי מרבותי,

ומתלמידי — למדתי יותר מכולן⁽³⁵⁵⁾.

והיינו כפי שאמרנו, שעל ידי שאלות

353. כך פירש רש"י. ורבינו גרשום כתב: והרי הם היו חוטאים.

354. כתב החתם סופר בפירושו על התורה: כי האמת הטמון מעיני הרב בתחילה, ורחוק עדיין מכליותיו כשהוא מסביר לתלמיד, מוצא התלמיד מקום שאלה וקושיא. ובשמוע הרב הקושיא, על ידי זה מתקרב אליו פני האמת הטמון מתחילה, על דרך: דלא חספא ומצא מרגניתא. והמהרש"א כתב, שמתוך המשא ומתן והפלפול, רווחת ההלכה.

355. כתב העיון יעקב: ומכל מקום צריכים להיות כולם כסדר: תחילה ילמוד מרבותיו כל

הש"ס, אין קיים חשש זה של "היושבים בד בבד", כי הספרים הם חבריו. ופירש כך את המשנה במסכת אבות "וקנה לך חבר", דהיינו שיקנה לו ספרים.

352. כי הטעות מצוי בלימוד יחידי. מה שאין כן בלימוד של רבים, שאם יטעה אחד מהם, יש שני להודיע לו טעותו. וכן מה שאמר חוטאין, כי להתיר איסור ולטהר טמא — מצוי ביחיד. מהרש"א [מכות י א]. וכן מצינו גם במסכת מגילה [ה ב]: קרי עליה "טובים השנים מן האחד". ופירש רש"י: אילו לא שמעתי ממך, הייתי טועה בדבר. עכשיו טוב לי שלימדתני האמת. והריטב"א כתב שם, ששנים טובים יותר, כי אם אחד אומר טעות — יתקננו חבריו.

התלמידים — מתחדד הרב ומחכים.

רבי חנינא בר פפא רמי [הקשה]: **כתיב: "לקראת צמא התיו [הביאו] מים"**⁽³⁵⁶⁾, משמע שיוליכו אל הצמא מים, ומצד שני **כתיב: "הוי כל צמא לכו למים"**, משמע שעל הצמא ללכת בעצמו אל המים!

אלא, אם התלמיד שרוצה ללמוד ממך — תלמיד הגון הוא, אזי **"לקראת צמא התיו מים"**. מצוה לרב ללכת אליו כדי ללמדו⁽³⁵⁷⁾.

ואי לא, אם אינו הגון — **"הוי כל צמא לכו למים"**. ילך הוא אצל הרב אם ירצה⁽³⁵⁸⁾.

רבי חנינא בר חמא רמי: כתיב: "יפוצו [לשון פיזור] מעינתוך חוצה", משמע שצריך להפיץ את מעיינות התורה לכל. ומצד שני **כתיב: "יהיו לך לברך ואין לזרים אתך"**, משמע שאין לשתף אחרים בלימוד התורה!

אלא, אף מקרא זה נדרש בענין דרכי הלימוד לתלמידים. וכך הוא נדרש:

אם תלמיד הגון⁽³⁵⁹⁾ הוא — **יפוצו מעינתוך חוצה**. למדהו תורה.

ואם לאו, אם אינו הגון — יהיו דברי התורה לך לברך⁽³⁶⁰⁾ ⁽³⁶¹⁾.

המתין להם שיבאו אצלו — ולא באו. כיון שלא באו — בקש לילך אצלם, ולא הניחתו אשתו. אמרה: מי צריך למי? אמר לה: הן צריכין לי. אמרה לו: חמת העכברים, מי דרכו לילך אצל מי, העכברים אצל החמת, או החמת אצל העכברים?! שמע לה, וישב לו, עד ששכח תלמודו. מאחר זמן באו אצלו. שאלו אותו: פת חטין או פת שעורים מי טב אוכלה בלפתן — ולא ידע להשיבן. ועיין במהר"ץ חיות שתמה על הרמב"ם, למה השמיט דין זה בהלכות תלמוד תורה.

358. כתב הבן יהודע, שאין הכוונה לתלמיד שאינו הגון מצד מעשיו, כי לתלמיד כזה אסור ללמד, והמלמדו — כזורק אבן למרקוליס. אלא מדובר בתלמיד שלומד כדי להתגדל, או עבור פניה אחרת. עיין שם.

359. נאה במעשיו. **רמב"ם** [הל' תלמוד תורה פרק ד' הלכה א'].³

360. לכאורה קשה, הרי לעיל הגמרא אמרה שאם התלמיד אינו הגון, אין הרב צריך ללכת אליו. אבל אם יבוא התלמיד אל הרב — ילמדנו. וכאן משמע שאם התלמיד אינו הגון, בכל מקרה

צרכו, ואחר כך ילמוד עם חבריו, ואחר כך ילמוד עם תלמידיו. מה שאין כן בעוונותינו הרבים בדורות הללו, שהרבה לומדים שלא לשמה, ותלמידים שלא שימשו כל צרכם נוטלים לעצמם עטרה ללמוד עם תלמידים, ומשבשים את עצמם, וכל שכן שמשבשים את התלמידים וכו', והם חוטאים ומחטיאים את הרבים, ועתידים ליתן את הדין, ושומר נפשו ירחק מהם.

356. ואין מים אלא תורה, כפי שהגמרא אומרת להלן. והדבר נלמד מהמקרא דלהלן **"הוי כל צמא לכו למים"**, כי בהמשך המקרא כתוב **"ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכולו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב"**. אם כן, על כרחך שאין הכוונה כפשוטו למים יין וחלב, שהרי אי אפשר להשיגם בלא כסף! אלא ודאי הכוונה ללימוד התורה והחכמה, שאפשר להשיגם בלא מחיר.

357. כך מצינו במדרש קהלת [פרשה ז']: **"חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי. כל זמן שהיה קיים — היו יושבין לפניו. כשנפטר — הלכו ליבנה, והלך ר' אלעזר בן ערך אצל אשתו לאמאוס, מקום מים יפים ונוה יפה.**

למקום נמוך,

אף דברי תורה כך היא דרכם, שאין מתקיימין אלא במי שדעתו נמוכה ושפלה⁽³⁶⁴⁾. אבל בגאווותנים — אינה מתקיימת.

אמר רבי הנינא בר אירי: למה נמשלו דברי תורה למים⁽³⁶²⁾ ⁽³⁶³⁾, דכתיב: "הוי כל צמא לכו למים"? לכו למים?

לומר לך: מה מים, דרכם הוא לפי טבעם שמניחין מקום גבוה — וחולכין וזורמים

תורה שלא לשמה — נוח לו שלא נברא.

362. לעיל דימתה הגמרא את התורה לאש. וביאר בספר בינת יששכר, שיש שני מיני לימוד: חריפות ובקיאות. הבקיאות באה על ידי התמדה ושקידה, וזה דומה למים, שצריכין להם תמיד ובכל מקום. וכן הבקי — נצרך לכל, כפי שמצינו במסכת שבת [קיד א]: איזהו תלמיד חכם, כל ששואלין אותו הלכה בכל מקום — ואומרה. ואילו החריפות דומה לאש, שמחממת ובושרת.

363. כתב בספר טעמא דקרא [על הפסוק בישעיה], שדמיון התורה למים הוא על פי מה שמצינו שהשונה מים שלא לצמא, אין צריך לברך, לפי שאינו נהנה מן המים אלא כהוא צמא. כמו כן בתורה, האדם שאינו צמא לתורה, אינו נהנה ממנה.

364. כך הוא לשון הרמב"ם [פרק ג' מהלכות תלמוד תורה הלכה ט']: "דברי תורה נמשלו כמים, שנאמר הוי כל צמא לכו למים, לומר לך: מה מים אינם מתכנסין במקום מדרון, אלא נוחלין מעלי ומתקבצים במקום אשבורן, כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח, ולא בלב כל גבה לב, אלא בדכא ושפל רוח, שמתאבק בעפר רגלי החכמים, ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו, ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חיייו אם לא היה לו מה יאכל, ושאר יומו ולילו עוסק בתורה".

"יהיו לך לברך", ולא ילמד את התלמיד!

וכתב בגבורת ארי, שרש"י יישב קושיה זו בכך שכתב כאן: "יפוצו מעינותיך חוצה — אם הגון הוא, אמור לו סתרי תורה". והיינו, שאם אינו הגון, אל תלמדנו כלל סתרי תורה, גם אם יבוא אליך. אבל לענין שאר לימוד התורה, אם הוא בא אליך — למדהו. אמנם הב"ח מוחק את המילים "סתרי תורה".

והבן יהוידע כתב, שכתב רש"י שמדובר בסתרי תורה, כי אם לא כן, אלא הכוונה לכל דברי תורה, הרי זה שלא כרבי אלעזר בן עזריה [כפי שמצינו במסכת ברכות כח א, שביום שהושיבו את רבי אלעזר בן עזריה במקומו של רבן גמליאל, ניתנה רשות לכל התלמידים להכנס, אף למי שאין תוכו ככרון].

ועיין שם שכתב, כי מה שהגמרא לעיל אומרת "שאינו הגון" היינו שלומד שלא לשמה, ולכן מותר ללמדו, כי מתוך שלא לשמה — בא לשמה. ואילו כאן מדובר בתלמיד שאינו הגון מצד מעשיו.

361. כפי שמצינו במסכת חולין [קלג א]: השונה לתלמיד שאינו הגון — כאילו זורק אבן למרקוליס. ומבאר שם המהרש"א את הדמיון, שכפי שהזורק אבן למרקוליס, למרות שכוונתו לבזותה, מכל מקום, היות ועבודתה בכך, הרי הוא מוסיף לה כבוד, ועובדה. כך השונה את התורה, שהיא בדמיון אבן יקרה, לתלמיד שאינו הגון, למרות שכוונתו לטובה, מכל מקום, הרי הוא מוסיף אבני מכשול בו, היות ואינו לומדה אלא לתכלית וכוונה רעה. כמאמר חז"ל: הלומד

שדעתו שפלה.

כפי שמצינו, מעשה שהיה (366), דאמרה ליה ברתיה דקיסר [שאמרה בתו של הקיסר] לרבי יהושע בן חנניה [שהיה אדם מכוער (367)]: **אי, חכמה מפוארה — בכלי מכוער!** כלומר, אין זה מתאים שהתורה המפוארה תהיה בגופו של אדם מכוער.

אמר לה רבי יהושע בדרך שחוק ורמוז: **אי בת מלכא, אבוך במאי רמי חמרא** [אי בת מלך, באילו כלים אביך שומר את היין?]

אמרה ליה: **במני דפחרא** [הוא נותן את היין בכלי חרס].

אמר לה רבי יהושע: **כולי עלמא במאני דפחרא, ואבוך במאני דפחרא** [וכי זה ראוי, שאביך ישמור את יינו בכלי חרס כמו כל פשוטי העם]!?

ונתכוון לרמוז לה, שכשם שהיין משתמר

ואמר רבי אושעיא: **למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו: במיב, ובין, ובחלב?** (365)

והיכן מצאנו שנמשלו דברי תורה לשלשת משקין אלו?

דכתיב: "הוי כל צמא לכו למים", הרי שנמשלה תורה למים.

וכתיב בהמשך אותו מקרא: **"לכו שברו** [לשון קנין הוא] **ואבלו, ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב"**, הרי שנמשלה תורה ליין וחלב!

לומר לך: **מה שלשה משקין הללו, אין מתקיימין [אינם משתמרים] — אלא בפחות שבכלים** [בכלים הפשוטים ביותר], שהרי הדרך לשים משקים אלו בכלי חרס פשוטים, ודווקא בכלים אלו הם מתקיימין.

אף דברי תורה, אין מתקיימין אלא במי

367. כך משמע מפשטות הגמרא, שהוא היה משונה בתוארו משאר בני אדם. וכך משמע מפשטות לשון רש"י כאן, וכך כתב גם הרא"ש במסכת נדרים [נ ב], שהיה רבי יהושע בן חנניה שחור.

והקשה השפת אמת על שיטתם, הרי הגמרא במסכת ברכות [כ א] מביאה שרבי יוחנן היה רגיל לשבת ליד שערי טבילה, כדי שיסתכלו בו העולות מן הטבילה, ויהיה להם זרע יפה כמוהו. והרי היופי הוא מניעה ללימוד התורה!

וכתב, שלפי גירסת הגמרא במסכת בבא מציעא [פד א]: **"כי היכי דליהוי להו בני שפירי כותי, גמירי אורייתא כוותי"**, אתי שפיר.

אמנם מדברי התוספות [ד"ה אי הוו סנון] משמע, שכל התלמידי חכמים אינם יפים ביותר, משום שאינם מקפידים לרחוץ ולייפות את

365. הרד"ק [ישעיהו נה א] מבאר את הדמיון למים יין וחלב כך: המים — משל לתורה ולחכמה. כמו שאי אפשר לעולם בלא מים, כך אי אפשר לעולם בלא חכמה. וכמו שהצמא מתאווה למים, כך הנפש החכמה מתאווה לתורה ולחכמה, כמו שנאמר בנבואת עמוס: **לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה'.** ליין — מה יין משמח הלב, כמו שנאמר ויין ישמח לבב אנוש, אף דברי תורה כן. שנאמר: **פקודי ה' ישרים משמחי לב.** חלב — כמו שהחלב קיום היונק וגידולו, כן דברי תורה קיום הנשמה וגידולה. שהיא הולכת וגדלה בלימודה במדרגתה כמו שהיא.

366. במסכת נדרים [נ ב] מובא מעשה זה בשינוי קצת. עיין שם.

היטב דווקא בכלי מכוער, של חרס, כך התורה משתמרת יותר אצל מי שדעתו שפלה.

אבל בתו של הקיסר, שלא היתה חכמה ביותר, לא נרמזה, אלא הבינה את דבריו כפשוטם, שתמה הוא על כך שהקיסר נותן את יינו בכלים פשוטים וזולים.

ולכן אמרה ליה רבי יהושע: **אלא במאי נירמי** [באילו כלים ניתן את היין]? הרי כולם נותנים את היין בכל חרס!

אמר לה: נכון שבני אדם פשוטים מניחים את היין בכלי חרס. אבל כגון אתון דחשבותו [בני אדם חשובים כמותכם] — רמו במאני דהבא וכספא [שימו את היין בכלי זהב וכסף]!

אזלה [הלכה] בתו של הקיסר, **ואמרה ליה לאבוה** את דברי רבי יהושע, שאין ראוי שהיין שלהם יהיה נתון בכלי חרס. אבל לא אמרה את הדברים בשם רבי יהושע.

רמיא להמרא במני דהבא וכספא, ותקף [ואכן עשו כ"עצתו" של רבי יהושע, נתנו את היין בכלי זהב וכסף — והחמיץ היין].

אתו ואמרו ליה [באו עבדיו של הקיסר,

ואמרו לו שהחמיץ היין].

אמר לה הקיסר **לברתיה: מאן אמר לך הכי** [מי אמר לך כך], מי נתן לך עצה זו?

אמרה ליה: רבי יהושע בן חנניה.

קרוהו [קראו לו, שיבוא להתייצב לפני הקיסר].

אמר ליה הקיסר: **אמאי אמרת לה הכי?** (368) למה נתת לבתי עצה רעה כזו?

אמר ליה רבי יהושע: **כי היכי דאמרה לי — הכי אמרי לה** [כפי שהיא אמרה לי — כך אמרתי לה]. כלומר, השבתי לה באותו מטבע לשון. שהיא תמהה על כך שהתורה נתונה בכלי מכוער, והשבתי לה, שכשם שהיין משתמר רק בכלי מכוער, כך התורה משתמרת בי יותר מאשר אילו הייתי נאה. אבל בוודאי שלא התכוונתי שאכן יבצעו "עצה" זו.

רצה הקיסר להציל את כבוד בתו, ולכן הוסיף ושאל את רבי יהושע בן חנניה: **והא איכא שפירי דגמירי** [והרי ישנם אף אנשים נאים שהם תלמידי חכמים]!

אמר לו רבי יהושע: **אי הוה מנו — טפי הוה ז-ב**

גרס: "אמר לה לברתיה: מאן אמר לך הכי, אמרה ליה: רבי יהושע בן חנניה. אמר לה: מאי אמרת ליה? אמרה ליה: הכי והכי אמרית ליה". והיינו, ששאל הקיסר את בתו, מי נתן לך עצה זו, ואמרה לו. שאל אותה, ומה אמרת לו שענה לך כך, והשיבה לו: כך וכך אמרתי לו. ועיין בבן יהוידע שהאריך בענין.

עצמם. וכן כתב רש"י במסכת עבודה זרה [טו ב, ד"ה פתיא אוכמא]: "כלומר, גם אתה רגיל ותדיר בתורה וכו' חכמה מפוארה בכלי מכוער, דרכן של תלמידי חכמים שמצטערין על לימוד תורה, ואינם מכבסין בגדיהם".

368. כך היא הגירסא לפנינו. אמנם בעין יעקב